

גרשון אינגבר

"כולכם חייבים בכבודי" פתרון להתנגשויות בין מחויבויות הלכתיות

א. מקורות ההלכה - מנין שלא ישמע בקול אביו לעבור על המצוה

המקור הקדום ביותר להלכה שלא ישמע בקול אביו כשזה מצווהו לעבור על אחת ממצוות התורה הינה המשנה (בי"מ לב, ע"א) "אם היתה (המצויה) נבית הקבנות (והוא כהן) לא יטפא לה. אם אפר לו אביו היטפא, או שאפר לו אל תתזיר (והאבידה במקום שהוא מותר לילך שם) - לא ישפע לו".
הגמרא בהמשך המשנה מביאה ברייתא הדנה במקור להלכה "לא ישמע לו":
"ענין שאם אפר לו אביו (לבנו הכהן) היטפא (כדי להחזיר את האבידה) או שאפר לו אל תתזיר (את האבידה, והיא במקום שמותר לו לילך שם) - שלא ישפע לו? שנאפר איש אפו ואביו תיראו ואת שבתותי תשפוחו אני ה' אלוקיכם - כולכם חייבים בכבודי".

מקשה הגמרא על הברייתא:

"טעמא דכתב רחמנא את שבתותי תשפוחו, הא לאו הכי הוה אפינא ציינתא ליה, ואפאי, האי עשה והאי לא תעשה ועשה, ולא אתי עשה ודחי לא תעשה ועשה".

לאמר, הכתוב לכאורה מיותר, גם בלעדיו היינו יודעים שלא ישמע בקול אביו, משום שמצות עשה של כיבוד אב ואם אינו יכולה לדחות מצות לא תעשה ועשה של השבת אבידה.

משיבה הגמרא:

"אצטרין, סלקא דעתך אפינא הואיל והוקש כיבוד אב ואם לכבודו של מקום שנאפר כאן 'כבוד את אביך ואת אמן', ונאפר להלן 'כבוד את ה' מהונן', הילכך לציית ליה, קפ"ל דלא לשפוע ליה".

אין הכתוב מיותר, בלעדי הכתוב היה ניתן להעלות על הדעת שכיבוד אב ואם, הואיל והוקש לכבודו של מקום, היעשה" שלו חזק דיו כדי לדחות את "לא תעשה" ו"עשה" של השבת אבידה וישמע בקול אביו. בא הכתוב ללמדנו

- לא כן, אלא אין היעשה של כבוד אב ואם יכול לדחות את "לא תעשה ועשה" של השבת אבידה, ולפיכך לא ישמע בקול אביו לא להשיב את האבידה. הבעייה הפכה למעשית אצל אליפז בנו של עשו כאשר נצטווה על-ידי אביו לרדוף אחרי יעקב להורגו. "מה לעשה לציווי של אכא"? שאל אליפז את יעקב כשהשיגו. "אמר לו יעקב טול מה שצדי והעני חסוב כמת... ולפי שגדל אליפז בחיקו של יצחק מסך ידו" (רש"י, בראשית כ"ט, יא). (ויש לעיין מדוע יעקב לא טען את הטיעון האמיתי, שאין בכוחה של מצות "כבוד אב" לדחות את האיסור של "לא תרצח". ואולי, יעקב העריך שזה לא הטיעון שישכנע את אליפז).

הרי"ף (ב"מ, שם) הביא את הברייתא כלשונה:

"ת"ר, הרי שאפר לו אביו היטפא או שאפר לו אל תחזור, יכול ישמע לו?

ת"ל איש אפר ואביו תיראו וגו' - כולכם חייבים בכבודי."

וכן הרא"ש (ב"מ, שם) שהלך בעקבות הרי"ף:

"ת"ר יכול אפר לו אביו היטפא או שאפר לו אל תחזור, יכול ישמע לו? ת"ל

איש אפר ואביו תיראו ואת שבתותי תשפוט, אני ה' אלוקיכם - כולכם

חייבים בכבודי."

1. שיטת הרמב"ם

הרמב"ם (הלי גילה ואבידה פ"א, הי"ט) מביא את ההלכה שמקורה בברייתא הנ"ל אך מצרף לה טעם שונה מזה שמופיע בברייתא: "ראה את האבידה ואמר לו אביו אל תחזירנה - יחזיר, ואל יקבל ממנו. שאם קיבל מאביו נמצא בעת שקיים מצות עשה של "כבוד את אביך" ביטל עשה של "השב תשיבם" ועבר על "לא תוכל להתעלם".

הדבר טעון ביאור, מדוע נקט הרמב"ם בטעם של "אין עשה דוחה לא תעשה ועשה", שהוא טעמו של המקשן בגמרא, ולא נקט בטעמו של התרצן שבא לקיים את הטעם המופיע בברייתא משום "איש אמרו" וגו'. עוד יש לברר, האם ניתן להסיק מדברי הרמב"ם שכיבוד אב ואם אמנם אינו דוחה מצוות שיש בהם לא תעשה ועשה, אבל כן דוחה מצוות "לא תעשה" גרידא, או מצוות שיש בהן "עשה" בלבד.

הרמב"ם (הלי ממרים פ"ו, הי"ב) מביא פעם נוספת את ההלכה שלא ישמע בקול אביו לעבור על מצוה:

"מי שאמר לו אביו לעבור על דברי תורה, בין שאמר לו לעבור על מצות לא תעשה או לבטל מצות עשה, אפילו של דבריהם - הרי זה לא ישמע לו, שנאמר 'איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו' - כולכם חייבים בכבודי".

בחינה של ב' הלכות אלו מעוררת מספר שאלות:

א. לכאורה נראה שיש כאן חזרה על אותו עקרון, שאין לשמוע בקול אביו כשזה מצווהו לעבור על אחת ממצוות התורה. לשם מה כפילות זו? מספיק היה לכתוב את ההלכה שבהלי ממרים שהרי היא כוללת ומקיפה את כל מצוות התורה, וממנה נלמד גם על ההלכה המסוימת של השבת אבידה המובאת בהלי גזילה ואבידה.

ב. הטעמים בשתי ההלכות הינם שונים. בהלי גזילה ואבידה הטעם הוא משום שאין עשה של כיבוד אב דוחה לא תעשה ועשה של השבת אבידה. ואילו בהלי ממרים הטעם הוא משום הכתוב 'איש אמו וגו' - כולכם חייבים בכבודי. ותמוה מדוע הרמב"ם מנמק אותה הלכה, שלא ישמע בקול אביו, בשני טעמים שונים.

ג. בעקבות שני הטעמים השונים, יתכן ואף יש סתירה בין שתי ההלכות הני"ל. שהרי בהלי גזילה ואבידה משמע שלא ישמע בקול אביו רק היכן שכיבוד אב עומד כנגד לא תעשה ועשה. ואילו בהלי ממרים - לא ישמע בקול אביו לעבור אף על מצוות פחות חמורות, שיש בהן לא תעשה גרידא או שיש בהן עשה בלבד. ד. ועוד ראוי לברר, מהו המקור לדברי הרמב"ם בהלי ממרים, שלא ישמע בקול אביו לעבור אף על אחת ממצוות התורה, שכן ההרחבה הכללית הזאת לא מופיעה בש"ס שלפנינו.

2. יישוב שיטת הרמב"ם

בעניין הטעמים השונים שנקטו הרמב"ם מחד גיסא, והרי"ף והרא"ש מאידך גיסא. מצאנו שבעל ה"דרישה" (טור חו"מ רסו, הלי אבידה ומציאה) הבחין בבעיה הני"ל וכתב: "והנה הרמב"ם (הלי אבידה פ"א הי"ט) כתב הטעם עשה ולא תעשה, והרי"ף (יז): והרא"ש (סיי כח) לא כתבו אלא לשון הברייתא הני"ל דהטעם משום כולכם חייבים בכבודי".

לצורך יישוב הקושי הוא מבחין בין שתי אפשרויות להבנת טעמו של האב מדוע הוא מצוה על בנו לא להשיב את האבידה. האחת, לאב יש צורך שבנו יעסוק בכבודו, אלא שתוך כדי קיום מצות אביו הוא נאלץ לבטל את מצות השבת אבידה. והשניה, מדובר כאן שלאב אין צורך שבנו יעסוק בכבודו, כי אם ללא טעם רוצה האב שבנו לא יחזיר האבידה.

לדעתו, הרי"ף והרא"ש מבינים שבמשנה (ב"מ לב, ע"א) "אפר לו אביו היטפא או שאפר לו אל תחזיר - לא ישמע לו", מדובר כשהאב אמר לבנו לא להחזיר את האבידה סתם ללא טעם, ולא משום שהאב זקוק שבנו יעסוק בכבודו. ובנסיבות אלה, אם ישמע בקול אביו, גם אינו עוסק בכבוד אביו וגם עובר על מחויבותו

לכבודו של הקב"ה. לפיכך, הטעם המתאים לכך שלא ישמע בקול אביו הינו משום הכתוב איש אמו וגוי. - כולכם חייבים בכבודי. גם האב וגם הבן חייבים בכבוד הקב"ה. ולפיכך נקטו הרי"ף והרא"ש בטעם זה. מאידך גיסא, הרמב"ם מפרש את המשנה כשהאב מצוה על בנו לעסוק בכבודו. כאן לא שייך הטעם של 'איש אמו וגוי'. - כולכם חייבים בכבודי, שהרי כאשר יעסוק הבן בכבוד אביו, בזה הוא גם עוסק בכבודו של הקב"ה, שצווה לבן על כבוד אביו. ולפיכך בהל' גיילה ואבידה נזקק לטעם שלא ישמע בקול אביו משום שאין עשה דוחה לא תעשה ועשה. גם ה"מגיד משנה" הבין כן בדברי הרמב"ם (הל' גיילה ואבידה): "ראה את האבידה ואמר לו אביו אל תחזירנה. פירוש, אלא עסוק בדיבורי להביא לי גוזלות וכיוצא בזה, יחזיר (האבידה) ואל יקבל (דברי אביו)".

ב. הטעם השונה שנקט הרמב"ם כנגד טעמה של הברייתא

הסמ"ע (שו"ע חו"מ רסו, ט) הלא הוא ה"דרישה" הנ"ל (הרב יהושע כץ) ממשיך לדון בעניין מדוע נקט הרמב"ם בטעם "אין עשה דוחה לא תעשה ועשה" לעומת הברייתא שנקטה בטעם "איש אמו וגוי". - כולכם חייבים בכבודי. "אמר לו אביו אל תחזיר את האבידה, אלא לך ועשה הצורך שעה שלי דבר פלוני, אפילו הכי לא ישמע לאביו מפני שכבוד אב ואם הוא עשה, והשבת אבידה יש בה לאו ועשה, והאי טעמא הוא נמי בגמרא. וכדי שלא תאמר אכתי מצות כיבוד עדיפא, דהוקשה כבודו לכבוד המקום, משום הכי יהיב הברייתא עוד טעם אחד דכתיב איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו אני ה' - כולכם חייבים בכבודי".

פירוש, הרמב"ם נקט את הטעם של אין עשה דוחה לא תעשה ועשה משום שהבין שזוהי מסקנת הגמרא הדנה בדברי הברייתא (ב"מ לב, ע"א). דהיינו, הטעם העיקרי מדוע לא ישמע בקול אביו הינו משום שאין עשה של כיבוד אב יכול לדחות לא תעשה ועשה של השבת אבידה. ואם תרצה לומר, הואיל והוקש כיבוד אב ואם לכבודו של מקום, על כן עשה של כיבוד אב ואם הינו חזק דיו לדחות אפילו לא תעשה ועשה של השבת אבידה. לשם כך, הובא טעם נוסף של "איש אמו וגוי" - כולכם חייבים בכבודי" ללמדנו שאין ההיקש חזק דיו וממילא אין עשה של כיבוד אב ואם יכול לדחות לא תעשה ועשה של השבת אבידה. א"כ, אמנם הברייתא נוקטת את הטעם של "איש אמו וגוי" - כולכם חייבים בכבודי", אך אין זה הטעם הראשי, כי אם טעם משני. הטעם הראשי של הברייתא,

עפ"י הבנת הרמב"ם את מסקנת הגמרא, הינו שאין עשה של כיבוד אב ואם דוחה לא תעשה ועשה של השבת אבידה. ואילו הטעם שהברייתא נוקטת למעשה, איש אמו וגוי, הינו טעם משני בלבד שבא ללמד שההיקש של כיבוד אב ואם לכבודו של מקום אינו חזק דיו לאפשר לעשה של כיבוד אב ואם לדחות את לא תעשה ועשה של השבת אבידה.

וכך ניתן לסכם את שיטת הרמב"ם לעומת שיטת הרי"ף והרא"ש:

הרמב"ם

הכתוב איש אמו וגוי בא ללמדנו שאין ההיקש של כבוד אב ואם לכבודו של מקום חזק דיו כדי לאפשר לעשה של כיבוד אב לדחות לא תעשה ועשה של השבת אבידה. ולפיכך נותרנו עם הטיעון שהעשה של כיבוד אב אינו יכול לדחות לא תעשה ועשה של השבת אבידה.

הרי"ף והרא"ש

אכן, ההיקש של כבוד אב ואם לכבודו של מקום חזק דיו כדי לבטל את הטיעון של אין עשה של כיבוד אב יכול לדחות לא תעשה ועשה של השבת אבידה. ולכן צריך את הטיעון של איש אמו וגוי. ללמדנו שלא ישמע בקול אביו.

ג. ההבדלים בין ההלכה האמורה בהל' גזילה ואבידה ובין זו האמורה בהל' ממרים

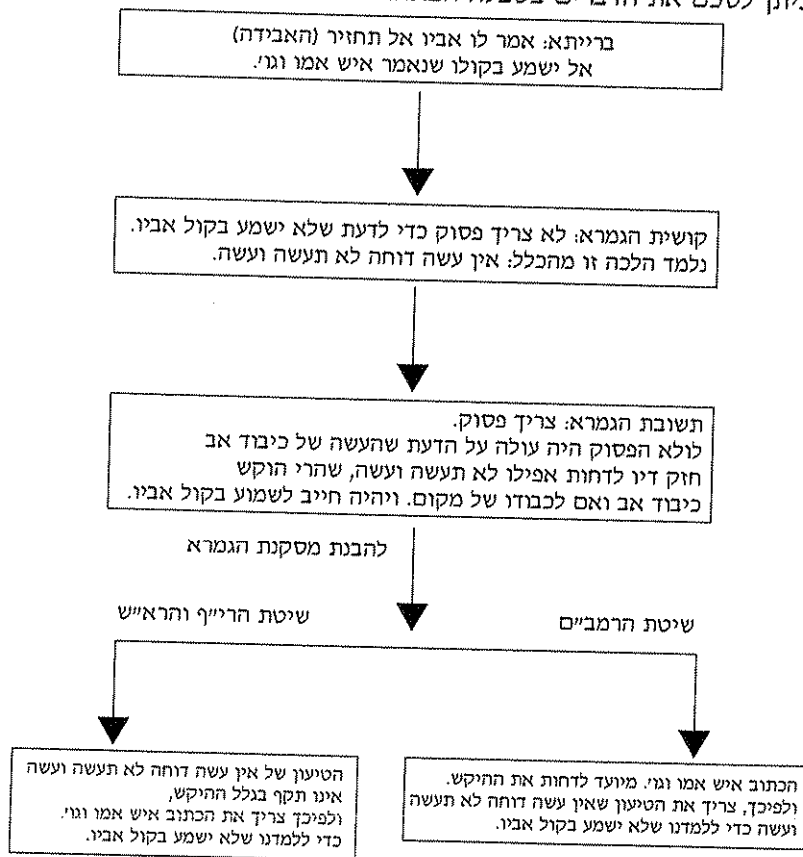
נראה שהרמב"ם היה צריך להביא את שתי ההלכות, זו האמורה בהל' גזילה ואבידה, ואת זו האמורה בהל' ממרים, ואין בכך כפילות כל שהיא, שכן כל אחת עוסקת במציאות שונה. בהל' גזילה ואבידה, הרמב"ם דן במקרה שאביו אמר לבנו לעסוק בכבודו, אלא שבעקיפין תוך כדי קיום מצות האב הוא נאלץ לעבור על מצות השבת אבידה - אעפ"י לא ישמע בקולו. כדי ללמוד הלכה זו אין צורך בפסוק מיוחד של איש אמו וגוי. ישנם כללים הלכתיים שבאמצעותם ניתן ללמוד הלכה זו. מצות עשה של כיבוד אב אינה יכולה לדחות מצות לא תעשה ועשה של השבת אבידה. לפי ה"דרישה", גם אי אפשר להשתמש בפסוק איש אמו וגוי. שהרי כאשר הבן עוסק בכבוד אביו הוא גם עושה כבודו של מקום. ואילו בהל' ממרים, הרמב"ם דן במקרה שאין האב מבקש מבנו לעסוק בכבודו, אלא רוצה שבנו יעבור בצורה ישירה על אחת ממצוות התורה, ללא טעם. עבור מקרה כזה בא הפסוק איש אמו וגוי. ללמדנו שלא ישמע בקול אביו, ואפילו עומד מול צווי האב - מצות לא תעשה גרידא או מצות עשה.

לא לכל המצוות שאביו אמר לו לעבור עליהם, סתם ללא טעם, חייבים להזדקק להנמקה איש אמו וגוי. לדוגמא, אם אמר לו אביו עסוק בכבודי ושחוט לי או בשל לי בשבת - לא ישמע בקולו משום הכלל ההלכתי, אין עשה דוחה לא תעשה שיש בו כרת (יבמות ג, ע"ב). האם נזדקק לכתוב איש אמו וגוי. ללמדנו

שלא ישמע בקול אביו אם זה אמר לו לשחוט או לבשל בשבת סתם ללא טעם? בודאי שלא, ניתן ללמוד זאת בעזרת ק"ו. דוגמא נוספת, אם למדנו בהלי גזילה ואבידה שלא ישמע בקול אביו כשזה אמר לו לעסוק בכבודו ולא להשיב את האבידה, משום שאין עשה דוחה לא תעשה ועשה, האם נזדקק לכתוב איש אמו וגוי. ללמדנו שאם אמר לו אביו לא להשיב את האבידה סתם ללא טעם שלא ישמע בקולו? בודאי שלא, ניתן ללמוד זאת מק"ו.

א"כ, עבור איזה לאווים צריך את הפסוק? לשם כך ניתן את הדוגמא הבאה (דוגמא זו נידונה בפירוט נוסף בהמשך): אמר לו אביו עסוק בכבודי ואל תשתתף בהלווית המת או בקבורתו. אמנם זוהי מצוה עוברת, אבל במידה וישנם שם אחרים שיכולים לקיים את המצוה - יעסוק בכבוד אביו ויניח את המצוה האחרת. אבל אם אמר לו אביו לא להשתתף בהלווית המת או בקבורתו סתם ללא טעם, אפילו יש שם אחרים שיכולים לקיים את המצוה, לשם כך בא הכתוב איש אמו וגוי. ללמדנו שלא ישמע בקול אביו.

ניתן לסכם את הדברים בטבלה הבאה:

מהו גבול חובת הציות?

יש לברר, מדוע זקוקה התורה לפסוק מיוחד ללמדנו שלא ישמע בקול אביו לעבור על דברי תורה. וכי זה לא פשוט למדי ומובן מאליו? ונראה לומר כך, התורה מייחסת חשיבות עליונה לכך שהבן יכבד את הוריו ויירא מהם. רצונה של התורה הוא שהבן ישמע בקול אביו ואמו, יעשה את רצונם וימלא את מבוקשם, כיוון שבהם תלויה מסירת התורה מדור לדור, "והודעתם לבניך ולבני בניך יום אשר עמדת לפני ה' אלוקיך בחורב" (דברים ד', ט-י). וכן הוא בדברי ה"משך חכמה" (ויקרא י"ט, ג) "שכל מוסדות הקבלה מהר סיני הוא הקבלה הנאמנה, וניתנה למשה מסיני ומסרוה דור אחר דור לזרעם אחריהם. והודיעו בנים לבני בניהם יום אשר עמדו בחורב, וכן עד עולם. ואם דור יבזה אביו וילעג למוסרי הקבלה אז פסקה תורה מישראל".

התורה גילתה לנו רצונה זה בעזרת שני כתובים. האחד, "כבד את אביך ואת אמך" (שמות כ', יב), בעזרת כתוב זה לימדה אותנו התורה לעסוק בכבודו של אביו ככל אשר יבקש. אולם התורה לא הסתפקה בכך, ובעזרת כתוב נוסף "איש אמו ואביו תיראו וגו'", הרחיבה את תחום מחויבות הבן כלפי הוריו, לא להיות סותר את דבריהם, גם אם אין בהם משום עיסוק בכבודם (קידושין לא, ע"ב).

לכאורה, הצווי לשמוע בקול ההורים הופך בעקבות כתוב זה להיות בלתי מוגבל! היכן עובר גבול הציות? לשם כך הסמיכה התורה אל הכתוב איש אמו וגו' את הכתוב "ואת שבתותי תשמורו אני ה' אלוקיכם" - ללמדנו, זה הגבול, אם יאמר לו אביו לעבור על אחת ממצוות התורה - לא ישמע בקולו. רמז לדברינו ניתן לראות בדברי ה"חרדים" (לרב אלעזר אזכרי פ"ט, כו) "איש אמו ואביו תיראו... כל אשר יצו - לא יטה ימין ושמאל. רק אם אביו ואמו יאמרו אליו שיעבור על אחד מאיסורי תורה או אפילו על איסור דרבנן לא ישמע להם בזה".

- נחזור לדברי הרמב"ם בהל' ממרים, כשהאב מבקש מבנו לעבור על אחת ממצוות התורה, לא שייך הטיעון שאין עשה של כיבוד אב דוחה לא תעשה ועשה של מצות השבת אבידה, שהרי אין כאן כל עניין השייך לכיבוד אב, אין האב מבקש מבנו שיעסוק בכבודו. אלא, יש כאן עניין למלא אחר רצון האב כדי שלא יהא סותר את דבריו משום מחויבות הבן למורא אב. לכן יש להשתמש בכתוב "איש אמו" וגו' ללמדך שמחויבות הבן למורא אב הינה מוגבלת, רצון האב שבנו יעבור על אחת ממצוות התורה לא נכללת בתוך גבול הציות.

- אם נדקדק בדברי הרמב"ם נראה שהוא נוקט לשון שונה בהלכות שהוא מטיל על הבן. בהל' גזילה ואבידה: "אל יקבל ממנו", שזוהי לשון פחות חריפה ביחס ללשון "אל ישמע בקולו" בהל' ממרים. ואכן זה תואם לחומרת דרישות האב מבנו. בהל' גזילה ואבידה אביו מבקשו לעסוק בכבודו, אמנם תוך כדי עבירה על דברי תורה, אבל בהל' ממרים מעשהו של האב חמור יותר, הוא מבקש מבנו לעבור על דברי תורה סתם ללא טעם.

ד. לביאור תוקפו של צווי האב לבנו

לאחר שנקבעה ההלכה שאין לשמוע בקול אב האומר לבנו לעבור על אחת ממצוות התורה, יש לברר מה נותר מהתוקף של צווי האב לבנו. מהו מעמדם החדש של דברי האב? האם יש הבדל בענין זה בין ההלכה האמורה בהל' גזילה ואבידה ובין זו האמורה בהל' ממרים?

רכזנו את התשובות בטבלה הבאה:

בהל' ממרים	בהל' גזילה ואבידה	
אמר לו אביו לעבור על אחת ממצוות התורה, ולא בכדי שיעסקו בכבודו.	אמר לו אביו, עסוק בכבודי ואל תשיב את האבידה.	1. תיאור המקרה
לא ישמע בקולו.	לא ישמע בקולו.	2. ההלכה
הכתוב "איש אמו ואביו תיראו" ואת שבתותי תשמורו, אני ה' אלוקיכם" בא ללמדנו - "כולכם חייבים בכבודי".	אין עשה של כיבוד אב יכול לדחות את לא תעשה ועשה של מצות השבת אבידה.	3. ההנמקה
הפסוק איש אמו וגוי' - לא זו בלבד שמבטל את תוקפם ההלכתי של דברי האב אלא הופך אותם למבוטלים, אינם קיימים.	לפני שלימדה אותנו התורה את ההלכה שלא ישמע בקול אביו, לדברי האב היה תוקף הלכתי, שהרי בקש האב מבנו לעסוק בכבודו. לאחר שלימדה התורה שאין לשמוע בקול האב, איבדו דברי האב את תוקפם ההלכתי. הינם דחויים, בלתי ניתנים ליישום.	4. לתוקפם של דברי האב לאחר קביעת ההלכה.
לא קיים מצות כיבוד אב (וגם ביטל מצות השבת אבידה).	קיים מצות כיבוד אב (למרות שביטל מצות השבת אבידה).	5. נפקא מינה, אם עבר ושמע בקול אביו לא להשיב את האבידה.

ה. מהו המקור לדברי הרמב"ם בהל' ממרים?

ההלכה המובאת ברמב"ם (הלי ממרים, פ"ו הי"ב) שמצות כיבוד אב ואם אינה יכולה לדחות אף אחת ממצוות התורה הינה חידוש הלכתי, שכן היא אינה מופיעה בש"ס שלפנינו. כל המקורות בש"ס להלכה שלא ישמע בקול אביו ואמו עוסקים בעניינים מסוימים בלבד, במסכת יבמות (ה, ע"ב) למדנו שאין כיבוד אב ואם דוחה שבת. ובמסכת ב"מ (לב, ע"א) למדנו שלא ישמע בקול אביו להיטמא או לא להשיב את האבידה, וכן הוא במסכת יבמות (ו, ע"א). אך לא מצאנו מקור בש"ס שלפנינו להלכה הכוללת את כל מצוות התורה. בעקבות הדברים, עולה השאלה מהו המקור להלכה זו:

ב"ביאור הגר"א" (שו"ע יו"ד רמ, טו) מובאים שני מקורות:

* **מדרש רבא** (נשא, פרשה יד, יז): "שדברת שבועת אלוקים יהיה עליון על צווי עלך בשר ודם. שתבטל רצון העלך עפני רצון אלוקים". ולומד הגר"א: "וכל שכן הוא, דהא עלך חצור עאביו ואפו".

* **תנא דבי אליהו** (פכ"ז): "יכול אפילו אם אפר לו אביו עבור על אחת עפצוות האטוחות בתורה, יכול ישפע לו – הוי אופר על הכל ישפע לו חוץ פעל עבירה וגול...".

ונראה להציע מקור פשוט יותר:

* **"תורת כהנים"** (ספרא, קדושים פ"א, ה): "יכול אפר לו אביו ואפו לעבור על אחת עכל הפצוות האטוחות בתורה – ישפע להם, ת"ל 'את שבתותי תשפטו אני ה' – כולכם חייבים בכבודי".

ורעיון נוסף, למרות שהלימוד "כולכם חייבים בכבודי" נלמד מכתוב העוסק בשמירת שבת, מ"מ הלימוד מנוסח בצורה כוללת שיש בה כדי להקיף את כל מצוות התורה, וללמד שלא ישמע בקול אביו לעבור אף על אחת ממצוות התורה.

ו. מצות "עסוק בכבודי" כנגד מצות "לא תעשה" גרידא

עפ"י ההבנות שלנו ברמב"ם:

1. אמר לו אביו לעבור על דברי תורה, ולא מפני הטעם "עסוק בכבודי" - לא ישמע לו כלל משום הכתוב איש אמו וגוי. גם אם דברי התורה שנצטוו לעבור עליהן הינן "לא תעשה" גרידא או "עשה".
2. אמר לו אביו "עסוק בכבודי" אינו דוחה מצוה שיש בה "לא תעשה" ו"עשה", שכן אין "עשה" דוחה "לא תעשה" ו"עשה".

ונשאלת השאלה, לשיטת הרמב"ם, אם אמר לו אביו "עסוק בכבודי" כנגד "לא תעשה" גרידא, האם ישמע בקולו? הרי "עשה" דוחה "לא תעשה". בעל "שושנת העמקים" (כלל ח', להרב יוסף בר מאיר תאומים, בעל "פרי מגדים") סבור שאמנם כך ניתן להבין מהרמב"ם, שישמע בקול אביו כשאומר לו "עסוק בכבודי" כנגד "לא תעשה" גרידא: "ולפי זה יצא לנו לכאורה דין חדש באומר אביו עסוק בדיבורי לעבור על 'לא תעשה' לחוד - עובר, ואעשה' ג"כ, דלא שנא, מה אולמיה, דוודאי כיבוד אב ואם גדול משאר עשין עכ"פ ושניהם כבוד המקום הוא. אלא שבתוס' יבמות (ו, ע"א) ד"ה שכן הכשר מצוה, מפורש להיפך: "ואר"י דכיבוד אב אפילו עוסק בגוף מצוה לא דחי דבכל ענין קא פסיק שלא ישמע לו".

ז. "עסוק בכבודי" כנגד מצות "עשה"

הרמב"ם דן בעניין זה בהלי ממרים (פ"ו, הי"ג):
"אמר לו אביו השקני מים ויש בידו לעשות מצוה, אם אפשר למצוה שתעשה ע"י אחרים - תעשה, ויתעסק בכבוד אביו, שאין מבטלין מצוה מפני מצוה. ואם אין שם אחרים לעשותה, יתעסק במצוה ויניח כבוד אביו שהוא ואביו חייבים בדבר מצוה".
לדעת ה"כסף משנה" (על הרמב"ם), גם אם אין שם אחרים לעשותה אבל אין המצוה עוברת, יעשה את רצון אביו ויחזור אח"כ לקיים המצוה: "שאילו אין זמנה" (של המצוה) עובר אפילו אי אפשר לעשותה ע"י אחרים - עוסק בכבוד אביו ואח"כ במצוה". וכן פסק הרמ"א (שו"ע יו"ד ר"מ, י"ב): "ואם אין שם אחרים לעשות יעסוק במצוה ויניח כבוד אביו. הג"ה: מיהו אם אין זמן המצוה עובר יעסוק בכבוד אביו ואח"כ יעשה המצוה"

נמצאנו למדים:

- א. "השקני מים" - קודם למצוה שיכולה להיעשות ע"י אחרים. הבן יעסוק בכבוד אביו, והמצוה תיעשה ע"י אחרים.
  - ב. "השקני מים" - קודם למצוה שאינה עוברת. בתחילה יעסוק בכבוד אביו, ואח"כ ישוב לקיים את המצוה האחרת.
  - ג. "השקני מים" - נדחה ע"י המצוה האחרת, כאשר קיימים בה שני התנאים הבאים יחדיו: המצוה אינה יכולה להיעשות ע"י אחרים וגם הינה מצוה עוברת. במקרה זה, יעסוק במצוה האחרת ויניח כבוד אביו.
- אמר לו אביו "השקני מים" - כנגד מצות "עשה" שיכולה להיעשות ע"י אחרים במקרה הנ"ל עוסק הקטע הראשון בדברי הרמב"ם: "אמר לו אביו השקני

מים ויש בידו לעשות מצוה, אם אפשר למצוה שתעשה א"י אחרים - תעשה, ויתעסק בכבוד אביו, שאין מבטלין מצוה מפני מצוה". ויש לברר, איזה סוג מצוה היא זו "אמר לו השקני מים". לגבי המצוה האחרת קיימים דיונים האם זו מצוה עוברת או לא, האם היא יכולה להיעשות ע"י אחרים או לא, ואילו לגבי "השקני מים" לא מצאנו מי שיעסוק בשאלות אלה.

ונראה שיש שוני מהותי בין שתי המצוות הנ"ל. "השקני מים" הינה מצוה המוטלת על הבן באופן אישי, פרטי. ואילו המצוה האחרת הינה מצוה המוטלת על הכלל כגון "לקבור את המת או לווייה" (קידושין לב, ע"א. רש"י ד"ה אבא אומר השקני מים). ובהתאם לכך, אם הבן לא יעסוק בכבוד אביו "השקני מים" עבר על מצוה "עשה". לעומת זאת, מצות קבורת המת, אם בוצעה ע"י האחרים, הפרט שלא השתתף בה אינו עובר על מצוה "עשה". לפיכך לא שייך לשאול לגבי מצוה "השקני מים" האם היא יכולה להיעשות ע"י אחרים, שהרי כאמור היא מוטלת עליו באופן אישי.

לשאלה האם מצוה "השקני מים" הינה מצוה עוברת, נראה כפשוט שאם האב מבקש מבנו שישקהו כעת מים - זוהי מצוה עוברת. אלא שמסתיימת דברי הרמב"ם: "אמר לו אביו השקני מים" מבלי להתייחס האם זו מצוה עוברת או לא, ניתן להבין שבעצם אין זה משנה האם זו מצוה עוברת או לא. גם אם אין היא מצוה עוברת - יעסוק בכבוד אביו, והאחרים יעסקו במצוה האחרת. במידה והמצוה האחרת אינה עוברת, אף אם אין אחרים שיעסקו במצוה, והבן יכול את שתי המצוות זו אחר זו, יעסוק בכבוד אביו תחילה ואח"כ יחזור לקיים את המצוה האחרת (עפ"י ה"כסף משנה").

ההנמקה "שאיין מבטלין מצוה מפני מצוה" באה לפתור את הבעיה, איזו מצוה יקיים תחילה כאשר עומדות לפניו שתי מצוות. הנמקה זו מחייבת לבחור תחילה את זו שתאפשר את קיומן של שתי המצוות. לא ניתן לבחור מצוה שבכך תיגרם ביטולה של המצוה האחרת. ובענייננו, עליו לעסוק במצוה כיבוד אב, כל עוד יש בידי אחרים לעשות את המצוה האחרת, שהרי בכך מתקיימות שתי המצוות. הוא לא יוכל לבחור לעשות את המצוה האחרת כשיש אחרים שיעשוה, שהרי בכך הוא מבטל את מצוה כיבוד אב.

אמר לו אביו "השקני מים" - כנגד מצוה "עשה" שאינה יכולה להיעשות ע"י אחרים במצב הנ"ל עוסק הקטע השני בדברי הרמב"ם: ואם אין שום אחרים לעשותה - יתעסק במצוה ויניח כבוד אביו שהוא ואביו חייבים בדבר מצוה".

ראינו כבר לעיל את הערת ה"כסף משנה" שמדובר כאן כאשר מתקיימים שני התנאים, גם אין שם אחרים לעשותה וגם הינה מצוה עוברת. במקרה זה יתעסק במצוה האחרת ויניח כבוד אביו. גם אם מצוה "השקני מים" הינה מצוה

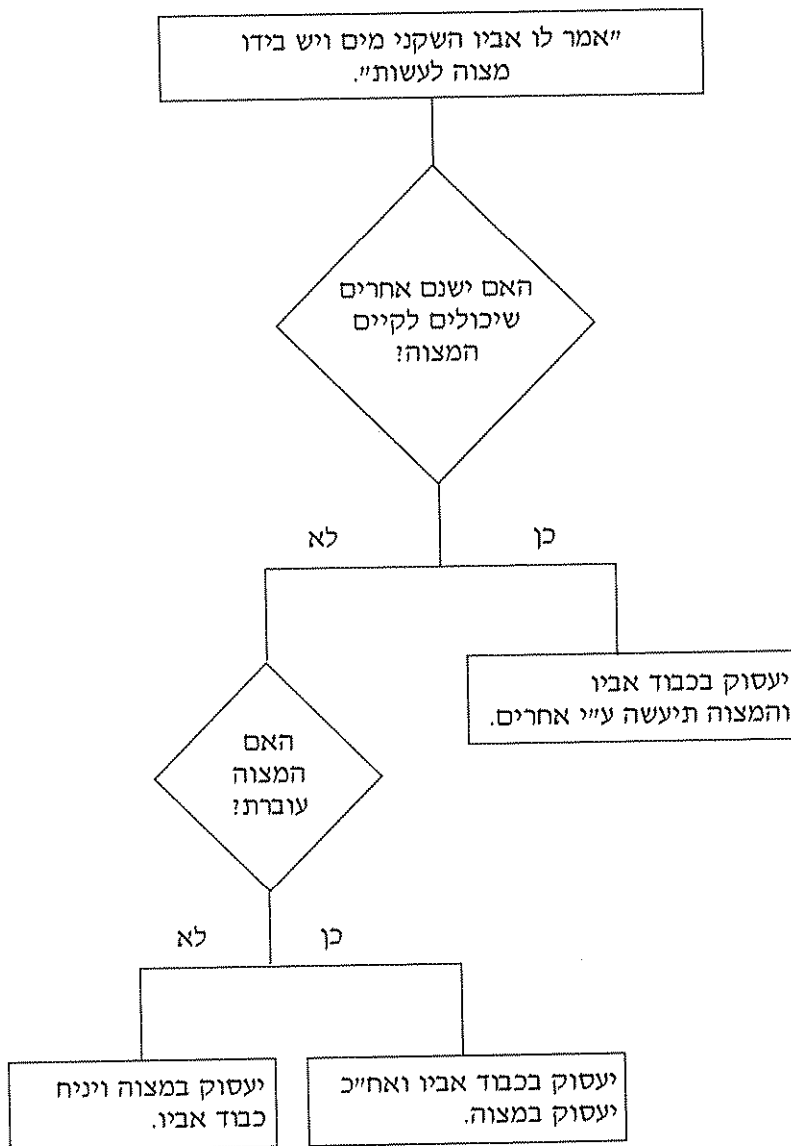
עוברת? מסתימת דברי הרמב"ם משמע שאכן כן, גם במקרה ו"השקני מים" הינה מצוה עוברת יעסוק במצוה האחרת. כיוון שזהו המובן של "ויניח כבוד אביו" - ידחה את כבוד אביו עד לאחר השלמת המצוה האחרת, אם ימצא את אביו עדיין זקוק לו בוודאי שיחזור לעסוק בכבודו, ואם עברה המצוה והאב הסתדר בכוחות עצמו, הבן אמנם הפסיד את המצוה אבל לא עבר על מצות כבוד אב שכן נהג כהלכה. נמצאנו למדים, אם שתי המצוות עוברות (והמצוה האחרת אינה יכולה להיעשות ע"י אחרים) - ידחה את כבוד אביו ויעסוק במצוה האחרת.

וההנמקה לכך הינה משום שהוא ואביו חייבים לקיים את המצוה האחרת, בהתאם להבנתנו לעיל שהמצוה האחרת מאופינית כמצוה המוטלת על הכלל, אי"כ גם האב חייב במצוה זו, ולפיכך אין האב יכול לעכב את בנו שיעסוק בכבודו.

עפ"י "הלבוש": אם שתי המצוות עוברות - יקיים מצות כבוד אב. (ה"לבוש" לר' מרדכי יפה, "בעל הלבושים", ה"ל' כיבוד אב ואם, ר"מ י"ב):
"גדול כבוד אב שדוחה שאר מצוות עשה שבתורה, כגון אם יש לפניו מצות כבוד שאמר לו אביו השקני מים, ויש לפניו לעשות מצוה כגון קבורת המת או לוויית המת, אם אפשר למצוה שתיעשה ע"י אחרים יעסוק בכבוד אביו ויניח המצוה לאחרים... ואם היא מצוה עוברת ואין שם אחרים לעשותה - יעסוק בה ויניח כבוד אביו עד לאחר כך, שהוא ואביו חייבין לעשותה כיון שהיא מצוה עוברת ומוטב שיעשה שניהם".

ניתן להבין מה"לבוש", שיעסוק במצוה האחרת כל עוד יוכל לחזור ולקיים אח"כ גם את מצות כבוד אב. ברם, אם כבוד אב הינה מצוה עוברת, ולא יוכל לקיים את שתי המצוות אז יש להעדיף את כבוד אב על פני המצוה האחרת גם אם היא מצוה עוברת, משום ש"גדול כבוד אב שדוחה שאר מצוות עשה שבתורה".

ניתן לרכז את ההלכות הנ"ל בעזרת תרשים הזרימה הבא:

ח. "אתה ואביך ואמך חייבים בכבודי" - והמקבילות

1. "כולכם חייבים בכבודי" - פתרון לבעיית עדיפויות

למעשה אין התאמה מלאה בין השאלה והתשובה בברייתא שכבר עסקנו בה לעיל (יבמות ה, ע"ב). בברייתא מובאת השאלה "יכול יהא כבוד אב ואם דוחה שבת", לאמר האם יכול להיות שהבן יהיה מחויב לשמוע בקול אביו או אמו לחלל את השבת. והתשובה הינה, הכתוב "איש אמו ואביו" וגוי. בא ללמדנו "כולכם חייבים בכבודי". חסר השלב כיצד מגיעים מהלימוד "כולכם חייבים בכבודי" להלכה המעשית שלא ישמע בקול אביו או אמו.

ונראה לומר, הלימוד "כולכם חייבים בכבודי" שפירושו "אתה ואביך ואמך חייבים בכבודי" (רש"י, ד"ה כולכם), בא לתת פתרון לבן שנצטווה ע"י אביו לחלל את השבת. בעקבות הצווי הבן נקלע לבין שתי מחויבויות סותרות, האחת כלפי המקום - לא לחלל את השבת, והשנייה כלפי אביו - לשמוע בקולו ולחלל את השבת. בעייתו הינה - איזו מהמחויבויות הינה בעדיפות גדולה יותר. הפתרון, לא ישמע בקול אביו, מתבסס על כך שגם אביו מחויב כלפי המקום לא לחלל את השבת. בעזרת הכתוב "איש אמו" וגוי, התורה לימדה אותנו הגיון חדש, הבן לא ישמע בקול אביו לעבור על מחויבות כלפי המקום, כשאביו עצמו מחויב לא לעבור עליה. בחידוש זה, לימדה אותנו התורה, שאין שתי המחויבויות שקולות. מחויבות הבן כלפי שמים הינה בעדיפות גבוהה יותר, היא גוברת על מחויבותו כלפי אביו. הרי לנו שהפתרון "כולכם חייבים בכבודי" נותן פתרון לבעיה של עדיפויות כאשר נקלעים לשתי מחויבויות סותרות.

וכן נראה מהתוס' ד"ה "כולכם חייבים בכבודי" (יבמות ה, ע"ב): "אני הי'... כלומר מוראי למעלה ממוראכם", מוראי עדיף על מוראכם.

2. "שאתה ואמך חייבים בכבוד אביך" - פתרון לבעיית קדימויות הטיעון

הטיעון "שאתה ואמך חייבים בכבוד אביך", וההלכה שנוצרה בעקבות טיעון זה, נלמדים במסכת קידושין (לא, ע"א): "שאל בן אלפנה אחת את ר' אליעזר: אבא אופר השקיני עיס, ואפא אופרת השקיני עיס, איזה עהם קודם? אפר ליה: הנח כבוד אפך ועשה כבוד אביך - שאתה ואפך חייבים בכבוד אביך". "אתה ואמך חייבים בכבוד אביך" - זוהי אמת פשוטה ואין בכך כל חידוש. החידוש הוא בכך, שאמת זו מאפשרת את הקדמת כבוד האב לכבוד האם.

לא מצאנו בש"ס שלפנינו, שהלכה זו נלמדת מהכתובים, מ"מ נראה שהמקור לכך הוא משנה במסכת כריתות (כח, ע"א): "האב קודם לאם בכל עקום (בתורה), יכול שכבוד האב עודף על כבוד האם? (שהרי הקדים הכתוב "כבוד את אביך ואת אמך" את כבוד האב לכבוד האם. מהרש"א) ת"ל איש אמו ואביו תיראו (כאן הקדים

הכתוב את האם לאב. מהרש"א) על־פד ששניהם שקולים. אבל אפרו חכמים: האב קודם לאם בכל עקום עפני שהוא ואנו חייבין בכבוד אביו". לאחר שלמדנו הלכה זו, איזו משמעות נותרה לכך שכבוד האב וכבוד האם שקולים? מבאר רבינו גרשום (כריתות, שם): "אע"ג דאמרינן דשניהן שקולין, הני מילי לקיבול שכר, שמקבל שכר על כיבוד אם כעל כיבוד אב. אבל מכל מקום אמרו חכמים כיבוד אב קודם לכיבוד אם, שהוא ואמו חייבים בכבוד אביו". נפק"מ מעשית מבוארת בקידושין (לא, ע"ב) כשנתגרשה מבעלה. "אביו אפרו לו השקני פים ואנו אופרת השקני פים - אם היא פגורשת, שניהם שווים ולא יזהה פהם שירצה יקדים" (שו"ע יו"ד רמ, י"ד).

3. הפתרון לבעיית קדימויות

מעצם לשון השאלה בקידושין "איזה פהם קודם" משמע שיש כאן בעיה של קדימויות. וכן מפורש בכריתות "על־פד ששניהם שקולים" - אין עדיפות לכבוד של אחד מהם. לפיכך, כשהאב אומר לבנו השקיני מים, והאם אף היא אומרת השקיני מים, נוצרת לבן בעיה של קדימויות. הטיעון "שאתה ואנך חייבים בכבוד אבין" פותר את הבעיה ומחייב את הבן להקדים את מצות כיבוד אב למצות כיבוד אם. ניתן להבין, עפ"י המשנה בכריתות, שמדאורייתא הפתרון לבעיית הקדימויות הינה - יתן למי שירצה, שהרי כבודם שקול. חכמים הם שהכריעו על הקדמת כבוד האב לכבוד האם.

ובעצם, למה הטיעון "שאתה ואמך חייבים בכבוד אבין" יהא בכוחו לחייב את הקדמת כבוד האב לכבוד האם? אומר המהרש"א (כריתות, שם): "אבל אמרו כן חכמים מסברה". ונראה, שסברה זו מתבססת על הטיעון "שאתה ואבין ואמך חייבים בכבוד המקום". לאמר, כשם שהטיעון "אתה ואבין ואמך חייבים בכבוד המקום" נותן עדיפות לכבוד המקום, כן הטיעון "אתה ואמך חייבים בכבוד אבין" - נותן קדימה לכבוד האב. כן משמע מהתוסי ד"ה "כולכם חייבים בכבודי" (יבמות ה', ע"ב) "וי"ל דמהכא ("כולכם חייבים בכבודי") ילפינן התם ("אתה ואמך חייבים בכבוד אבין").

ואפשר לצרף גם את ההגיון הבא, אם האב מבקש מאשתו השקיני מים, היא מחויבת להשקותו משום מחויבותה לכבודו ("מוזגת לו את הכוס" - רמב"ם, ה"ל אישות פכ"א ה"ג). ובהתאם לכך, אם האב היה מבקש מאשתו השקיני מים, והאם היתה מבקשת מבנה השקיני מים - מסתבר שבמקרה כזה תצטרך האם להעביר את הכוס שקבלה מבנה לבעלה. מכאן הדרך פשוטה לסברה שעל הבן להקדים את כבוד אביו.

4. השוואה בין הטיעונים

נראה, שהטיעון ”שאתה ואמך חייבים בכבוד אביך” חלש יותר מהטיעון ”שאתה ואביך חייבים בכבוד המקום” מההיבט הבא. בסיפור המקרה ”השקיני מים”, מחויבות הבן כלפי אמו הינה מדאורייתא, ומחויבות האם כלפי בעלה הינה מדרבנן. בכדי שמחויבות האם לבעלה שהיא מדרבנן תדחה את מחויבות בנה כלפיה שהיא מדאורייתא, לשם כך צריך חידוש גדול. לעומת זאת, בסיפור המקרה שהאב אמר לבנו לעבור על אחת ממצוות התורה, מחויבות הבן לאביו הינה אמנם מדאורייתא, אבל חיוב האב כלפי המקום אף הוא מדאורייתא, ולכן הרבה יותר פשוט שחיוב האב כלפי המקום ידחה את חיוב הבן כלפי אביו. (חיוב האשה לכבוד בעלה - מדברי חכמים.

כן מפורש ברמב”ם (הל’ אישות פט”ו, ה”כ): ”...וכן צוו (חכמים) על האשה שתהיה מכבדת את בעלה”. וכן הבין החיד”א בדברי הרמב”ם (”עין זוכר”, מערכת כ”ף): ”...שהרמב”ם כתב, וכן צוו על האשה שתהיה מכבדת את בעלה, הרי דהרמב”ם כתב דהוי מדרבנן”.

להלן טבלת השוואה בין הטיעונים ”אתה ואביך ואמך - חייבים בכבודי” ו”אתה ואמך חייבים בכבוד אביך”.

תיאור המקרה	”אתה ואביך ואמך - חייבים בכבודי.”	”אתה ואמך - חייבים בכבוד אביך”.
1. תיאור הבעיה	בעיית עדיפויות. איזה מחויבות יש להעדיף כאשר עומדים בפני שתי מחויבויות סותרות.	בעיית קדימויות. איזו מחויבות יש להקדים כאשר עומדים בפני שתי מחויבויות שקולות.
2. למהות הבעיה	לא ניתן לקיים את שתי המחויבויות כיון שהן סותרות זו את זו.	לא ניתן לקיים את שתי המחויבויות בגלל בעיה טכנית של זמן. לולא הופעתן בו זמנית - ניתן היה לקיים את שתיהן.
3. תיאור הפתרון	לא ישמע בקול אביו או אמו. יש עדיפות למחויבות כלפי המקום מאשר למחויבות כלפי האב או האם.	הנח כבוד אמך ועשה כבוד אביך. יש להקדים את המחויבות כלפי האב ביחס למחויבות כלפי האם.
4. ההנמקה	שאתה ואביך ואמך - חייבים בכבודי.	שאתה ואמך - חייבים בכבוד אביך.
5. תוקף	דאורייתא	דברי חכמים

5. כבוד אביו וכבוד סבו - כבוד מי קודם?

אביו אמר לו "השקני מיס", וסבו אמר לו "השקני מיס" - מי קודם? האם שייך להשתמש בטיעון "שאתה ואביך חייבים בכבוד סבך" ולכן יקדים את סבו? כפי שראינו, נקודת המבחן לאפשרות להשתמש בטיעון זה הינה האם חובת כיבוד הסבא שקולה לחובת כיבוד האבא. לפי השו"ע (יו"ד רמ, כד. הגה) מפורש "דחייב בכבוד אביו יותר מכבוד אבי אביו". הרי לנו שעדיף כבוד אביו על פני כבוד אבי אביו, לפיכך הטיעון "שאתה ואביך חייבים בכבוד סבך" - אינו שייך. ופשוט הוא שאביו קודם. (וכן הוא ב"מוריה", שנה יט, גליון א-ב, עמ' צ').